

УДК 930.1(439): 94(477.87) «11/14»

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ МАРАМОРОША (XII-XV СТОЛІТТЯ) В УГОРСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ XIX - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

Ферков О. В. (Ужгород)

Вивчення історії Марамороша пов'язане з активізацією наукових пошуків угорських істориків другої половини XX ст. Серед багатой тематики досліджень у центрі уваги вчених постала проблема заселення чи появи волохів-румунів в Угорщині взагалі та Мараморощині зокрема, їхнього соціального та економічного розвитку, питання церковно-релігійного життя.

Ключові слова: румуни, волохи, міграція, автохтони, Мараморош.

Марамороський край або Мараморощина – історико-географічний регіон, що займає південно-східну частину Закарпатської області України та північно-західну частину Румунії (повіти Сату Маре і Байя Маре). Довгі століття край перебував у складі Угорщини, як один із комітатів Північно-Східного регіону. Найдавніший документ, що згадує назву «Мараморош» («*Maramaros*») датується кінцем XII ст. [37, с. 16].

Минуле Мараморощини та історія його вивчення у науковій літературі до кінця не висвітлені. Опубліковано чимало документів, збірників джерел, наукових розвідок та монографій, окремі проблеми історії цього краю стали об'єктом дисертаційних досліджень; утім, ряд моментів і досі залишаються поза увагою науковців. Запропонованою розвідкою не прагнемо до вичерпності, окреслимо тільки найбільш дискусійні, суперечливі питання, які піднімалися угорськими вченими стосовно історії Мараморощини впродовж XIX - початку XX століть.

Вивчення історії краю пов'язане з активізацією регіональних досліджень представників угорської історичної науки в середині - другій половині XIX ст. Однак окремі оглядові дослідження історико-географічного характеру зародилися ще наприкінці XVIII ст. Відбувалося це в контексті збору документального матеріалу з історії регіонів Угорщини. Так, свого часу визначний науковець і джерелознавець Матіас Бел спільно зі своїми учнями зібрав величезний масив джерел. На їх основі створено фундаментальну роботу історико-географічного змісту [5]. Вченому вдалося видати тільки чотири томи. Решта матеріалів залишилася в рукописі. М. Бел створив працю і про минуле Марамороша, яка залишилася в рукописі. Певну інформацію наукового характеру про цей край містять праці М. Балого Тордаї, І. Шімонича та інших. Існує припущення, що саме Мартон Балог Тордаї

допомагав М. Белу у збиранні та систематизації матеріалів з історії Мараморощини. З рукопису Балого його син зробив копію і передав до архіву Мараморош-Сігета [35]. Іштван Шімонич, вчитель із Мараморощини, склав збірник писемних джерел, які стосувалися минулого краю, зокрема церковно-релігійного життя населення.

Із середини XIX ст. відбувається розбудова теоретичних та організаційних засад угорської історичної науки. Вона остаточно відмежувалася від сфери суспільних наук, створивши незалежну від імперської науки ідейно-організаційну структуру зі своїми інституціями, кадрами і науковою ідеологією. Процес витворення історії як науки був пов'язаний власне із відродженням угорської культури та національної свідомості. Провідну роль відіграв інтелектуальний чинник. Сталися суттєві зміни в середині історичної науки: змінюється тематика, вдосконалюються методи і прийоми досліджень тощо. На зміну узагальнюючим працям приходять роботи, присвячені історії окремих регіонів, міст, родин.

В контексті якісних зрушень у галузі історичних досліджень 1869 р. відомий угорський історик Ш. Маркі піднімає питання про необхідність збору матеріалів та написання монографій з історії жуп на якісно новому науковому рівні [24, с. 681-982]. Побачили світ монографії А. Сірмаї [38; 39; 40], Ф. Алберта [2], Л. Хаана [11], Ф. Пешті [29], І. Дярфаша [9], Б.Орбана [28] та інших. А ось минуле Північно-Східної Угорщини знайшло відображення у працях А. Комаромі [15; 16; 17; 18], І. Сіладі [36; 37], Т. Легоцького [21; 22] та інших.

Дослідження історії Мараморощини угорськими вченими розпочалося з виявлення і збору рукописного документального матеріалу. На початку 80-х рр. Угорське історичне товариство прийняло рішення організувати і провести наукову експедицію у цей віддалений і недостатньо вивчений регіон. У серпні 1889 р.

вона відбулася, а її результати були опубліковані в додатках журналу історичного товариства «Сазадок» [1, с. 1-154]. Серед опублікованих розвідок особливу цінність мають повідомлення Я. Мігалі про середньовічні грамоти краю та Ш. Маркі про стан жупанатського архіву. Зокрема, Ш. Маркі описав фонди, виявив привілейовані грамоти п'яти коронних міст краю – Вишкова, Тячева, Сігета, Хуста, Довгого Поля (суч. Câmpulung la Tisa), подав їх коротку характеристику.

Комісія опрацювала колекцію мараморош-сігетського вчителя Іштвана Сіладі, яка становила основу музею місцевого ліцею. До цієї колекції входили оригінальні середньовічні документи [37, с. 10-26]. Звіт наукового відрядження до Мараморощини містить повідомлення про етнографію, фольклор, демографію та історію регіону. Матеріали використовувалися дослідниками наступних десятиліть.

Безперечно, ця експедиція мала важливе значення у зборі та опрацюванні документальних джерел і справила позитивний вплив на пошук історико-етнографічних студій. Подібні наукові подорожі відбулися й до інших регіонів Угорщини.

Документальний та фактологічний матеріал, зібраний експедицією Угорського історичного товариства та вченими різних десятиліть XVIII-XIX століть, став основою для майбутніх досліджень. Наприкінці XIX ст. у фаховій періодиці з'явилися роботи І. Сіладі [36], Д. Чанкі [7] та інших авторів, побачили світ збірники джерел з історії Угорщини та її регіонів, у тому числі й Марамороша. Виходять друком десятки різного характеру і тематики науково-популярних повідомлень стосовно минулого цього краю. Подібна активізація історичних студій пояснюється підготовкою до святкування угорського Мілленіуму, тобто тисячоліття здобуття угорцями батьківщини. Видання мали певне ідеологічне «напилення». Серед публікацій виділимо «Пам'ятний збірник Марамороша» [23]. Привертає увагу підзаголовок: «На пам'ять про 1000-ліття нашої Батьківщини і про промислово-господарську виставку в Мараморош-Сігеті 1901 року». Упорядкував збірник відомий політичний і громадський діяч рубежу XIX-XX століть Габор Вароді. Тут вміщено матеріали з етнографії, географії, соціальних проблем та політичного розвитку. Окрім популяризації історичних знань, це і схожі видання мали й патріотично-виховні цілі.

Отже, у другій половині XIX ст. Мараморощина стала об'єктом історичних досліджень. Вчені розглядали наступні проблеми: час заселення краю, поява волохів, церковно-релігійна організація, господарський

розвиток, роль краю в політичній історії Угорської держави тощо. Поставленні завдання дослідники розв'язували по-різному, деякі зупинилися на одній-двох проблемах, а інші робили спроби створення узагальнюючої праці з історії Мараморощини. Зауважимо, що переважна більшість угорських вчених притримувалися концепції розвитку краю в контексті історії Угорської держави.

Для кращого розуміння позицій угорських істориків у висвітленні проблем минулого Мараморощини проаналізуємо окремі положення їхнього доробку.

Вже згадуваний вище Іштван Сіладі у 1876 р. видав працю «Загальний опис комітату Мараморош» [36]. Дослідження розпочинається з характеристики географії, топографії, кліматичних умов, природних і водних ресурсів краю. Певну увагу автор приділяє описам етнографічного характеру, перераховано види господарювання, майновий стан населення, рівень розвитку ремесел, торгівлі тощо. Зупиняється він на розгляді духовного життя місцевого населення. Наукову цінність має розділ про головне місто – Сігет.

Окремим розділом автор розкриває історію краю. Позитивно те, що він розпочинає виклад матеріалу з історіографічного аналізу попередніх досліджень, причому зауважує, що перші дослідження з'явилися у XVIII ст. І. Сіладі знав праці М. Бела, М. Балоба Тордаї, І. Шімонича, підкреслив цінність документальної бази та фактологічного матеріалу згаданих праць.

Дослідження І. Сіладі носить узагальнюючий характер, зустрічаються певні елементи описів соціальних груп, етносів, характеристика церковного, духовного життя, освітнього рівня жителів. Звичайно, працю важко назвати науковим дослідженням у сучасному розумінні. Однак, враховуючи стан угорської історичної науки та джерелознавства другої половини XIX ст., доробок І. Сіладі є важливим джерелом пізнання історії найсхіднішого регіону середньовічної Угорщини.

Наукову цінність має студія з історії Марамороша, яку опубліковано у звітах експедиції історичного товариства. Це «Дослідження мараморошських грамот» Я. Мігалі [27]. Автор опрацював архівні фонди, доступні в межах жупи – державні архіви, міський, жупний та сімейні архіви графів Телекі, Долгаї та інших. Виявлені джерела вчений згрупував за тематичним принципом. Значна частина документів репрезентує релігійні відносини населення Марамороша, є джерелом церковної історії усього сучасного Закарпаття та доповнює картину церковно-релігійного розвитку середньовічної Угорщини. Я. Мігалі визнав

важливість церковного життя, «яке є джерелом історичних подій» [27, с. 65]. На жаль, обмаль таких документів, які дозволяли б робити висновки про події до XIV ст.

Отже, джерелознавча розвідка стала передумовою для поглиблених досліджень з історії Марамороського краю. Трохи пізніше, в 1901 р., Я. Мігалі опублікував свій джерелознавчий збірник «Дипломи Марамороша» [25], а в 1910 р., на його основі, – «Історію Марамороша» [26]. Вони є свідченням пошуків історико-джерелознавчих досліджень. Угорським ученим порушено десятки проблем середньовічної історії Марамороша, введено до наукового вжитку масу документів, які недоступні сьогодні.

У передмові до збірника джерел Я. Мігалі обґрунтував вибір хронології тим, що джерел з історії попередніх століть, в яких згадується назва «Мараморош», мало, і вони розпорошені, зібрати їх ще не вдалося [25, с. VII]. Автор об'єднав 366 документів, з них 310 опубліковано вперше. Цінним є те, що вчений подавав текст документів мовою оригіналу (переважно латиною), збагатив зміст збірника поясненнями термінів та подій. Після тексту кожного документу повідомлено місцезнаходження оригіналу.

Позитивним є і те, що у збірнику зосереджено документи зі світської історії, стосовно господарських, релігійних відносин та церковного життя населення краю у XIV-XV століттях. Із опрацьованих матеріалів випливає, що християнська віра, і особливо православ'я, вважалася вірою бідного, знедоленого населення, не дивлячись на його національну (етнічну) належність [25, с. 110].

Прямим доказом занедбаності східної віри (православ'я) для угорського джерелознавця є той факт, що за християнськими звичаями померлих ховали в саду навколо церкви. Документи XV ст. засвідчували, що православних вірників не ховали в таких місцях [25, с. 224], адже не визнавали справжніми християнами, вважали за єретиків.

Я. Мігалі повідомив тексти грамот кінця XIV - середини XV століть, які стосуються монастиря, зведеного в честь архангела Михаїла. Вони репрезентують матеріальне становище, господарські справи монастиря, розкривають стосунки настоятелів із Мукачівським та Егерським єпископами. Деякі грамоти, процитовані Я. Мігалі, описують суперечки навколо права збору податків із сіл, прилеглих до Святомихайлівського монастиря, а також претензії на його володіння. Зокрема, 10 червня 1456 р. розглядалося питання про спроби захоплення територій і володінь монастиря з боку місцевих землевласників та королівської казни [25, с. 394]. У коментарях угорський

вчений відсилає читача до праці І. Дулішковича, який продовжив вивчення даної проблеми. Суперечки тривали й у наступні роки. В 1457 р. угорський король Владислав видав розпорядження громаді королівського міста Довге Поле про повернення незаконно відібраного деякими землевласниками майна монастиря Св. Михаїла. Про продовження справи свідчать документи 1457 і 1458 рр. [25, с. 395, 402-404].

Окрім православних, на території Марамороша були вірники й інших конфесій. Це засвідчили окремі документи збірника Я. Мігалі. Наприклад, заснування відомих нині міст Тячева і Хуста припадає на початок XIII ст. і пов'язане з рицарями-тевтонцями. Вони сповідували католицьку віру. Підвладні теvтонцям території входили до юрисдикції католицького єпископа, а церковний нагляд зберігався за папою римським [25, с. 5].

У другій половині XV ст. на Мараморощині з'являються монахи ордену Св. Павла. Угорський король Матяш Корвін у 1459 р. видає розпорядження про перше поселення павликіан біля Тячева в монастирі Св. Марії [25, с. 428].

Отже, у досліджуваній угорським джерелознавцем період (XIV-XV століття) населення Марамороша сповідувало християнство у двох його проявах – католицизм і православ'я. На приналежність до тієї чи іншої конфесії мали вплив декілька чинників: національність, соціальний і майновий статус. Хоча жоден із цих чинників не обов'язково виключав інший. Наприклад, бідний волох чи русин переважно був православним. У випадку покращення свого майнового становища, а як наслідок, можливо, і соціального статусу, він зазвичай переходив у католицизм, або ж навіть у модний в ті часи протестантизм. Такий висновок робить Я. Мігалі [25, с. 72, 110].

Важливе значення має документ від 1491 р., яким угорський король Владислав наказує всім чиновникам жупи не порушувати прав марамороських поселенців-русинів східної віри, їхнього духовенства та русинського єпископа Іоана, який жив у Святомихайлівському монастирі [25, с. 600]. Відомо, що цього Іоана деякі історичні джерела називають першим Мукачівським єпископом. Такої думки дотримувався і Я. Мігалі, спираючись на працю І. Базиловича [4] та подані ним документи.

Отже, можемо констатувати, що монастир Св. Михаїла наприкінці XV ст. підпорядкувався Мукачівській єпархії, а частина населення Марамороша, переважно русини, «сповідували східну віру». Для науки важливо й те, що Я. Мігалі процитував текст грамоти 1360 р. про заснування Мукачівського монастиря. Тобто він не обмежувався географічно у висвітленні

минулого Марамороша, поширював свої пошуки на сусідні території, чим доповнив картину історичного розвитку регіону.

Із тексту грамоти короля Владислава від 14 травня 1494 р. випливає, що настоятель монастиря Св. Михаїла Іларіон (Hilarius) підпорядковувався константинопольському патріарху. При цьому відзначено, що він повинен був поважати права Мукачівського єпископа і підкорятися архієпископу Трансільванському [25, с. 606]. Через чотири роки (1498 р.) король знову видав розпорядження про захист прав настоятеля монастиря Іларіона, «оскільки мукачівський єпископ Іоан на землях Святомихайлівського монастиря незаконно збирав податки» [25, с. 624].

Наведені факти є свідченням тривалої суперечки між мукачівським єпископом і настоятелями монастиря Св. Михаїла. Для отримання більш докладної інформації щодо теми угорський вчений відсилає свого читача до праці І. Дулішковича, в якій подано хід справи аж до 1725 р. [41].

Незважаючи на бурхливі події, монастир діяв і в наступні XVI-XVII століття. Я. Мігалі зробив висновок про розквіт монастиря, «оскільки мав друкарню, першу книгодрукарню в жупі...». Занепад монастиря і повне його руйнування він пов'язує з «революцією» трансільванського князя Ференца II Ракоці. Однозначно, Святомихайлівський монастир був важливим культурно-релігійним осередком Марамороша, це можемо констатувати, аналізуючи збірник джерел Я. Мігалі, адже значна частина документів тією чи іншою мірою причетна справ цього монастиря.

Впродовж XIV-XV століть у церковно-релігійному житті Мараморощини загострилося питання про церковну юрисдикцію. Суперництво тривало між Егерським і Трансільванським єпископами. Ще наприкінці XIII ст. король Андрій III грамотою визначив юрисдикцію Трансільванської єпархії над вірниками усєї Мараморощини, але це не стало перешкодою для Егерських єпископів у спробах поширення духовного впливу над населенням краю. Клопотання Трансільванського єпископа не давали результатів. Спір про повноваження того чи іншого єпископа на землях Марамороша тривав досить довго. Остаточне слово у вирішенні питання було залишено на «апостольську мудрість» папи Пія IX та імператора Франца Йосифа I. Угорський вчений стверджує, що справу було вирішено тільки в 1853 р., коли румунське населення краю перейшло під юрисдикцію Самоського єпископа, а русинське – до Мукачівського [25, с. 607].

Таким чином, на основі проаналізованих матеріалів збірника Я. Мігалі можемо констатувати, що в XIV-XV століттях у Марамороші

переважало населення східного (православного) віросповідання. Документи засвідчують намагання Егерської єпархії та Естергомського єпископату повернути населення жупи до католицизму, поширити свою юрисдикцію на всіх вірників східного краю.

В цілому відзначимо цінність збірника документів для сучасної науки. Джерельний матеріал може доповнити відомі сторінки історичного краєзнавства. Висока професійність як даної джерелознавчої праці, так і інших робіт ученого є свідченням рівня розвитку угорської науки рубежу XIX-XX століть, особливо методів аналізу і синтезу та джерелознавчої критики.

Соціально-економічна проблематика та заселення (чи розселення) волохів (румунів) на землях Марамороша знайшла певне відображення у розвідках таких угорських дослідників як Д. Чанкі [8], Л. Садецкі [33; 34], Я. Карачоні [14], Л. Кропф [19], Б. Янчо [13], Д. Петровай [30] та інші. Звичайно, вони керувалися методологією та ідейними принципами офіційної науки, суперечливі питання тлумачили в контексті історії Великої Угорщини. Найбільш дискусійним вважалося питання про появу чи заселення східних земель Угорщини румунським етносом (ця проблема до нині викликає бурхливі емоції в середовищі угорських і румунських науковців, тим більше громадськості обох країн).

Угорська історіографія єдина в тому, що румуни не є автохтонним етносом Трансільванії. Вони з'явилися на цій землі впродовж XII-XVI століть, прийшли з південного регіону європейського континенту [10, с. 3-4; 20, с. 4-5; 3, с. 145-156]. Подібної думки дотримується радянський дослідник В. Шушарін [43]. Значна частина румунських істориків є прихильниками теорії континуїтету дако-римлян на території колишньої римської Дакії (Трансільванія і Банат). Згідно з цією теорією, частина колишньої провінції Дакії в середньовіччі увійшла до складу Угорського королівства, згодом до Трансільванського князівства, з початку XVIII ст. цей край став провінцією Габсбурзької імперії, а після 1867 р. – Австро-Угорської монархії. Впродовж століть основне населення становили румуни, але поступово вони втратили політичну та релігійну свободу, зазнали жорстокої дискримінації та мадяризації. Відповідно до висловлюваних прихильниками згаданої теорії поглядів, румунів позбавили прав ті, хто «прийшли пізніше», угорське дворянство, «саси» і секелі. Вперше думки стосовно прав і свобод румунів були висловлені в XVIII ст. представниками румунської інтелігенції, які навчалися в європейських школах. Вони оформили офіційний меморандум від імені румунської нації – «Supplex libellus Valachorum Transylvaniae» [32], що було власне вимогою

політичних і громадянських прав [42, с.84-89]. Звичайно, ані офіційна влада, ані наука не могли змиритися з подібними висловлюваннями. Австрійські вчені заперечили достовірності аргументів про давнє і споконвічне проживання румунів у Трансільванії. Так почалася полеміка, яка мала неабиякий політичний підтекст. До спростування автохтонності румунів у Трансільванії підключилися філологи, джерелознавці, історики тощо. Активну участь взяли згадувані вище угорські історики XIX - початку XX століть. У другій половині XIX ст. офіційна наука «підлила масла у вогонь» полеміки опублікуванням праці Р. Реслера [31]. Автор демонстрував неможливість спадкоємства між дако-римлянами стародавньої Дакії та румунами Трансільванії. Реслер переконаний у тому, що румуни емігрували до Трансільванії з південного берега Дунаю вже після приходу сюди угорців і «сасів».

Отже, угорські історики XIX ст. також включилися в полеміку про континуїтет дако-римлян [19, с.624]. Вони шукали доказів пізнішого приходу румунів у середньовічних документах. Так, першим документальним свідченням присутності румунів у Трансільванії названо грамоту короля Ендре (Андраша) II від 1222 р. [33, с. 577; 19, с. 626], в якій подано етнонім «волох» (oláh). Угорський король дарує магістру німецьких рицарів Шалцай Герману Барчу і звільняє від виплати мита при переїзді через землі секелів та волохів. Цю дарчу через декілька років закріплює папа римський Гонорій і згадує, що волохи мешкають уздовж ріки Бодзи та її притоків. Користуючись працями своїх попередників, Л. Садецькі називає інші документи XIII ст., які згадують волохів. Завершує перелік грамотою 1292 р., якою король Андраш III дозволяє Олександру з роду Акошів заселити володіння Марош-Ілле, Сад, Фенеш волохами [33, с. 579].

Угорський історик робить висновок про те, що ці волохи могли прибути тільки із-за кордону, з південних територій. Грамота 1292 р. для Садецькі є беззаперечним доказом того, що волохи не є автохтонами Трансільванії та сусідніх земель, вони переселенці. Після міграції до Угорщини волохи стали підданими короля, який міг їх переселяти на приватновласницькі землі. Не має автор сумнівів у достовірності перерахованих документів XIII ст. Він спирається на дослідження П. Гунфалві [12], запозичив ряд фактів, перелік документів XIII ст. та повторює окремі висновки свого попередника.

У ході наукової полеміки часто лунали досить ворожі гасла, наприклад – «якщо румуни є нащадками римлян, хай покажуть хороший приклад і повернуться на правобережжя Дунаю, де жили їхні предки – римляни за імператора

Августа в перше десятиліття нової ери» [19, с. 627].

Інший вчений другої половини XIX ст. Д. Чанкі в цілому дотримується загальної концепції щодо появи волохів (румунів) на теренах середньовічної Угорщини. Він, не вдаючись до глибокого аналізу проблеми, описав заселення Мараморощини і констатував, що наприкінці XIV ст. волохи великими групами переселилися на землі Угорщини від району Дунаю і Темеша до Марамороша, а вже звідки потрапили до жуп Угоча і Берег [8, с. 40]. Чанкі переконаний у тому, що ці волохи походили з Балкан, їхня мова «містить слов'янсько-албанські елементи». За суспільною організацією він вбачав волохів схожими до слов'ян, оскільки «мають воєвод, князів, вождів, займаються вигінним скотарством» [8, с. 40]. Дослідник зауважив, що складно визначити, звідки й коли прибули волохи, адже вони вели рухливий спосіб життя і часто змінювали місця проживання тощо. Головною причиною міграції з Балкан Д. Чанкі вважає втечу від турецької загрози, але впливали й інші чинники. Він припускає, що міграція волохів до Марамороша могла проходити з боку Молдови, а не через Трансільванію та Алфелд. Дослідник пояснює можливість такого шляху переселення волохів тим, що в Сатмарі і Трансільванії волохи майже всі перебували у залежному стані, тобто були кріпосними, а в Марамороській жупі значний відсоток румунів отримали дворянське право, могли стати навіть жупанами та поважними урядовцями [8, с. 54]. Впродовж XIV-XV століть на території Мараморощини воєводи волохів на правах дворянських володінь отримали великі маєтки; це, зокрема, воєводи Драгуш, Драг, Балк [8, с. 53].

В цілому Д. Чанкі позитивно оцінює присутність волохів у Північно-Східній Угорщині, відзначає їхню політичну та соціально-економічну роль у житті держави.

Розглядаючи проблему появи румунів, повернемося до напрацювань вже згаданого вище Іштвана Сіладі. Він звертає увагу на питання переселення волохів до Мараморощини і вважає, що волохи самі просили угорського короля Ласло IV Куна дати їм землі, але не змушувати переходити на латинську віру [37, с. 19]. Король у знак подяки за допомогу в битві з татарами (біля Тиси) «запросив їх (волохів) поселитися в його країні, щоб вже не поверталися у район Константинополя». Ласло IV подарував волохам територію між річками Муреш і Тиса. І. Сіладі використав повідомлення руського літопису стосовно подій 1284-1285 рр. і окремі грамоти угорських королів кінця XIII - кінця XIV століть. Дослідник погоджується із твердженням Г. Венцела стосовно того, що причиною появи перших поселенців біля Тячева

і Хуста та в цілому вздовж Тиси була активізація соледобування. Крім цього, І. Сіладі вважає, що масове переселення румунів сталося через пошуки сприятливих умов господарювання: родючих ґрунтів і пасовищ. Румуни скористалися прихильністю короля Ласло Куна і новою батьківщиною обрали Мараморошину, Трансильванію та інші райони Угорщини [37, с. 22].

Нарешті, І. Сіладі дійшов висновку про те, що румуни (*romani veteres*) склали помітну частку населення Мараморської жупи, мали постійні поселення вздовж Тиси. Спочатку вони проживали поміж угорцями й німцями між Сігетом і Хустом, а згодом через приріст населення розселилися вздовж річок Ізи і Віши, стали відігравати важливу роль у соціально-економічному житті регіону.

Вагомий науковий матеріал містить угорськомовна праця Д. Петрова під заголовком «Мараморські волохи, їх заселення, воєводи і кенези» [30], опублікована на сторінках наукового журналу Угорського історичного товариства «Сазадок» у 1911 р. Дослідник описує генеалогію румунських сімей Мараморощини, здобуття і втрату ними володінь, зв'язки між сім'ями та інше. Розвідку насичено інформацією регіонального значення. Висвітлено окремі питання історії заможних і впливових родин. Втім, мало уваги приділено дійсно дискусійним питанням історіографії. Д. Петровай переоцінює присутність волохів у краї, особливо тих, які в той чи інший спосіб

здобули значні маєтки і отримали дворянські титули. Соціально-економічна, церковно-релігійна проблематика залишилася поза увагою вченого. Цю прогалину спробував заповнити в середині ХХ ст. спеціальною монографією В. Белай [6]. Ним охарактеризовано етапи заселення Мараморощини, розвиток домінуючих видів господарства тощо до ХVІІІ ст.

Отже, угорські дослідники звернули увагу на дискусійне питання історіографії – появу і розселення румунів (волохів) на території Мараморського комітату та Східної Угорщини в цілому. Для переважної більшості істориків питання можливої автохтонності цього етносу в Трансильванії було абсурдним, тому вони спрямовували пошуки виключно на підтвердження положення про пізні (після появи угорців і секелів) заселення румунів (волохів). Проблему до кінця не було вирішено. Впродовж ХХ ст. до неї часто повертаються як угорські, так і румунські дослідники, а також історики інших країн. Після відомих політико-адміністративних змін другого десятиліття ХХ ст. (розпад Австро-Угорщини, Тріанонський договір тощо) спостерігаються зміни в тематиці, ідеологічному наповненні історичних досліджень. Все частіше лунають заклики ревізійнізму. Подібні ідеологічні гасла просочуються і в історичні праці. Вчені роблять спробу обґрунтувати історичні права того чи іншого етносу (національності) на землі, території тощо. В такому контексті раз у раз вони торкаються проблем минулого Мараморощини.

1. A Magyar Történelmi Társulat 1889 – iki vidéki kirándulása Máramoros vármegyébe és Nagy – Bánya városába // Századok. – 1889. – 1. – 154.old.
2. Albert Ferenc. Heves és Külső Szolnok törtvényes egyesült vármegyéknek leírása. – Eger, 1868.
3. Bartha Antal. A dákoromán kontinuitás problémái // Magyar Tudomány. – 1977. – 2. – 145-156.old.
4. Basilovics Ioan. Brevis notitia foundationis Theodor Koriatovics, olim ducis de Munkacs pro religionis ruthenis ordinis sancti Basilii magni in monte Csernek ad Munkacs, anno MCCCLX ect. – Cassoviae, 1799-1805. – Pars I. – 104 p.; Pars II. – 208 p.; Pars III. – 139 p.
5. Bel M. Notitia Hungariae novae historico-geographica. Partis primae Cis-Danubianae. Tomus I-IV. – Bécs, 1735-1742.
6. Belay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejeig. – Budapest, 1943. – 224.old.
7. Csánki Dezső. Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. – Budapest: MTA, 1890. – XII+790.old.
8. Csánki Dezső. Máramorosmegye és az oláhság a XV. században // Századok. – 1889. – 27. – 56.old.
9. Gyárfás István. A jászkunok története. – 1-4. köt. – Budapest, 1870-1885.
10. Györffy György. Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez // TSz. – 1964. – 1, 3-4.
11. Haan Lajos. Békés vármegye hajdana. – 1-2. köt. – Budapest, 1870.
12. Hunfalvy Pál. Az oláhok története. – I-II. – Budapest, 1894.
13. Jancsó Benedek. Az erdélyi románság legrégebb hiteles statisztikája // Századok. – 1900. – 141-153.old.
14. Karácsonyi János. Megjegyzések az oláh telepítés kérdéséhez // Századok. – 1908. – 847.old.
15. Komáromi András. Báró Perényi-család levéltárából (1442-1699) // Történelmi Tár. – 1895. – 506-677.old.; 1896. – 63-439.old.; 1900. – 119-129.old.
16. Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. – Budapest, 1896.
17. Komáromy András. A Dózsa lázadás történetéhez // Történelmi tár. – 1897. – 1485-1495.old.
18. Komáromy András. Máramoros vármegye jegyzőkönyveiből (1629-1672). // Századok. – 1910. – 161.old.

19. Kropf Lajos. Az erdélyi oláhok eredetéről // Századok. – 1899. – 624-627.old.
20. Kristó Gyula. Rómaiak és vlahok Nyasztornál és Anonymusznál // Századok. – 1978. – 4-5.old.
21. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye keletkezése // Századok. – 1872. – 456-467.old.
22. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár, 1881. – 1 köt. – 472.old.; 2 köt. – 501.old.; 1882. – 3 köt. – 860.old.
23. Máramorosi emlékkönyv. Hazánk ezeréves fennállása emlékére / Szerk. Várady Gábor. – M.-Sziget: Berger Miksa könyvnyomda, 1901. – 356.old.
24. Márki Sándor. A vármegyei monográfiák megírása // Századok. – 1869. – 681-682.old.
25. Mihályi J. Máramorosi diplomák a XIV. és XV. századból. – M.-Sziget: Májer és Bereg könyvnyomda, 1900. – 674.old.
26. Mihályi János. Máramorosmegye története. – M.-Sziget, 1901. – 360.old.
27. Mihályi János. Tanulmány Máramorosi oklevelekből // Századok. – 1889. – 57-67.old.
28. Orbán Balázs. Székelyföld leírása. – 1-6. köt. – Pest, 1868-1873.
29. Pesthy Frigyes. Krassó vármegye története. – 1-4- köt. – Budapest, 1883-1885.
30. Petrovay György. A máramorosi oláhok. Betelepülésük, vajdáik és kenézeik // Századok. – 1911. – 607-626.old.
31. Roesler Robert. Romanische Studien, Untersuchungen zur elteren Geschichte Romaniens. – Leipzig, 1871.
32. Supplex libelium Valachorum Transylvaniae, 1790 / Eder Karoly. – Kolozsvár, 1791.
33. Szádeczky Lajos. Az oláh telepítés okleveles emléke // Századok. – 1908. – 577-581.old.
34. Szádeczky Lajos. Az oláh telepítés kérdéséhez // Századok. – 1908. – 938-939.old.
35. Szinyei József. Magyar írók élete és munkái. I. k. – Budapest: Hornyánszky, 1891. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mek.oszk.hu/03600/03630/html/b/b00859.htm.
36. Szilágyi István. Máramaros vármegye egyetemes leírása. – Budapest, 1876. – 345.old.
37. Szilágyi István. Máramoros általános történetéből (XII. és XIII.századok) // Századok. – 1889. – 10-26.old.
38. Szirmay Antal. Notitiae historica comitatus Zempleniensis. – Buda, 1804. – X+374 p.
39. Szirmay Antal. Notitiae politica, historica, topographica incyliti comitatus Ugochiensis. – Buda, 1805. – XVI+202 p.
40. Szirmay Antal. Notitiae topographia, politica incyliti comitatus Zempleniensis. – Buda, 1803. – XII+485 p.
41. Дулішкович І. Исторические черты Угро-русских / І. Дулішкович. – Тетрадь I-III. – Унгвар, 1874. – 1877.
42. История Румынии / Координаторы Иоан-Аурел Поп, Иоанн Болован / Пер. с рум. – М.: Весь мир, 2005. – 680 с.
43. Шушарин В. П. Этническая история восточного Прикарпатья в IX-XII вв. / В. П. Шушарин // Становление раннефеодальных славянских государств. – К.: Наукова думка, 1972. – 259 с.

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ МАРАМОРОША (XII - XV вв.) В ВЕНГЕРСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ XIX - НАЧАЛА XX вв.

Ферков О. В. (Ужгород)

Изучение истории Марамороша связано с активизацией научных исследований венгерских историков второй половины XIX в. Среди разнообразной тематики исследований в центре внимания ученых оказались вопросы заселения или появления волохов-румын в Венгрии в целом и на Мараморошине в частности, их социального и экономического развития, церковно-религиозной жизни.

Ключевые слова: румыны, волохи, миграция, автохтоны, Мараморош.

SUMMARY

THE PROBLEMS OF MARAMURES HISTORY (XII - XV) IN HUNGARIAN HISTORIOGRAPHY OF XIX - BEGINNING OF XX CENTURIES

O. Ferkov (Uzhhorod)

The investigations of Maramures history were connected to the intensification of scientific research undertaken by Hungarian historians of the second half of XX century. Regardless to diverse topics of the investigations, the following problems were in the focus of interest: settlement of the Volokh (Romanians) in the region, social and economic development, church and religious life.

Keywords: Romanians, walachians, migration, autochtons, Maramures.